

DE GROETE FONTEYNE OF MERCHBORRE, BETER BEKEND ALS DE MARBOL

Het verhaal achter de gotische fontein op de Markt van Geraardsbergen

DEEL 1: DE MARBOL TROTSEERT DE EEUWEN

Jacques DE RO

Geraardsbergen staat bekend om zijn drie M's: Muur, Manneken-Pis, Mattentaart. Maar er is nog een vierde M te vermelden: de Marbol. Volgens het verslag van de gemeenteraad van 9 oktober 1929 zouden er "in België slechts 2 à 3 dergelijke kunststukken bestaan". Al in de oudst bewaarde stadsrekening van 1392-1393 wordt het bestaan van deze fontein op de Markt bevestigd, wat betekent dat ze ouder is dan het Manneken-Pis, dat vooral de laatste decennia veel aandacht heeft gekregen.

De literatuur omtrent de Marbol van Geraardsbergen

Jean-Baptiste Gramaye, de oudst gekende geschiedschrijver van de stad, wijst in zijn *Antiquitates Illustrissimi Comitatus Flandriæ* uit 1611 op de aanwezigheid van "uiterst heldere bronnen en stortbeken, zeer aangenaam om drinken en die zo een grote hoeveelheid water aanbrenge[n] dat zij de bovenstad van alle vuilnis zuiveren, terwijl zij in de rivier zelf vloeiën".¹ Joannes van Waesberghe vermeldt in zijn werk *Gerardi Montium Sive Altera Imperialis Flandriæ Metropolis ejusque Castellania* uit 1627 dat de stad over "zo'n overloed aan fontein[en] bezit dat ze hierin alle steden van de Nederlanden overtreft".² Deze vaststelling wordt herhaald door Anthoni Sanderus in zijn boek *Verheerlykt Vlaandre* uit 1644: "In meenigte van Fontein[en] gaat Geertsberge alle de andere Steden van de Nederlanden, Brussel uitgezondert, te boven", maar voegt er aan toe: "... doch de voornaamste van de zelve is de gene welke Judokus Schollard noemt de Kristallyne Fontein".³ Over welke fontein het hier precies gaat blijft onduidelijk. Auguste De Portemont bevestigt de uitzonderlijke kwaliteit van het bronwater in zijn *Recherches historiques sur la ville de Grammont* uit 1870, maar klaagt over het slechte onderhoud van de leidingen: "Le versement occidental de l'Oudenberg est riche en sources, on peut même dire, que si les conduits qui amènent les eaux vers les fontaines publiques et vers les demeures des particuliers, étaient bien entretenus, aucune ville de la Belgique ne serait mieux partagée sous ce rapport".⁴ Victor Fris spreekt in zijn *Geschiedenis van Geeraardsbergen* uit 1911 over 'talrijke bronnen die kristalhelder drinkwater verschaffen'.⁵ In datzelfde jaar wordt de Marbol voor de eerste keer,

De oude Marbol, verguisd naar een kleine binnentuin naast de hospitaalkerk in de Gasthuisstraat (Foto J. De Ro)

1. J. DE RO, F. VAN TRIMPONT, Jean-Baptiste Gramaye: 'Gerardimonium Oppidum' (1611). De oudste geschiedschrijving van de stad Geraardsbergen, Gramaye-00, Geraardsbergen, 2004, p. 56: vrij vertaald uit het Latijn.
2. B. JOURET, *Grammont, son origine et son histoire d'après J. Van Waesberghe et autres écrivains*, Geraardsbergen, 1840, p. 37: vrij vertaald in het Frans uit het Latijn.
3. A. SANDERUS, *Verheerlykt Vlaandre*, 1735, dl. II, IIIe boek, p. 84.
4. A. DE PORTEMONT, *Recherches historiques sur la ville de Grammont, en Flandre*, Tome I, Gent, 1870, p. 11.
5. V. FRIS, *Geschiedenis van Geeraardsbergen*, Gent, 1911, p. 13.

in beide landstalen, gedetailleerd beschreven in de *Oudheidkundige Inventaris van Oost-Vlaanderen. Tweede Aflevering*, uitgegeven te Gent door het Provinciaal Comité van Monumenten. Terwijl de 'Fontein van Mannekenpis' slechts in enkele regels wordt behandeld, krijgt zijn naaste buur alle aandacht. G. Merckaert is de eerste Geraardsbergse auteur die in zijn werk *Geeraardsbergen. Geschiedenis der jaren 1863-1945* uit 1945 aandacht schenkt aan de Marbol, die hij beschouwt als "eene der zeldzame fonteinen uit de middeleeuwen". Hij verbindt hieraan een persoonlijke herinnering, waarover verder.⁶ Echt bronnenonderzoek gebeurt, in de marge van de ontstaansgeschiedenis van het Manneken-Pis, over de *Merch borre* in 1972 door M. Cock, R. Van Damme e.a.⁷ In zijn studie *Evaluatie van de historische markt van Geraardsbergen aan de hand van een globaal beeld en 7 specifieke bouwwerken* uit 1978, beschrijft en evalueert D. Surdiacourt de fontein als fysiek onderdeel van het marktplein.⁸ Opmerkelijk tenslotte is het jaarwerkje *De Marbol te Geraardsbergen* uit 1984 van P. De Cubber, leerlinge aan het Sint-Lucasinstituut te Gent. Hierin wordt alle informatie, die op dat ogenblik voorhanden is, gebundeld.⁹

'Merch borre'

Al uit de oudst bewaarde stadsrekening van 1392-1393 blijkt het bestaan van de fontein op de Markt, die *merch borre* wordt genoemd: "van den cleenen camerkinen onder den graet van den scepenen huuse ten merch borre waert". In dat jaar wordt een belangrijk deel van de stadsuitgaven voor openbare werken aan het opnieuw functioneren van deze fontein besteed. Het gaat om de

fontein die zich voor het stadhuis bevindt rechts van de pui en die bekend staat als de *Marbol* (ook *Marebol*). Naast de oudst gekende benaming *merch borre* (1392-1393), vinden we verder nog: *merchtborre* (1398), *maerct borne* (1421), *marc-borne* (1430) en *maerc borne* (1431). Maar al in de vroege 15de eeuw noemen de scribenten deze fontein kortweg *fonteyne*. In de stadsrekening van 1415-1416 wordt deze fontein nader omschreven als *groete fonteyne up de maerct*, waarmee duidelijk wordt dat het hier om de grootste van de vier middeleeuwse stadsfonteinen op het marktplein gaat. In 1392 staat er, vermoedelijk tegen de gevel van het stadhuis, eveneens een "*cleen fonteyken vor scepenen huus*", in 1433 ook *cleenen bacq* genoemd. Verder wordt op de Markt in 1400 een nieuwe *fonteyne* gebouwd, waarvan de locatie in 1425 aangeduid wordt als "*backe staende voor de herberghe vanden guldenen coppe*". De herberg *Ghulden Cop* moet gesitueerd worden op de Markt boven de Brugstraat en langs de kant van de Molenstraat. Na de verwoesting van de stad in 1453, zou de spui van deze fontein evolueren van een leeuwte tot het bekende *Manneken-Pis*. Een vierde fontein tenslotte op de Markt wordt vermeld in de stadsrekening van 1430-1431: "*het borrekin dat staet tusschen der capellen up de merct ende miijs heren sprochiaens*".

Het uitzicht van de fontein eind 14de-eerste helft 15de eeuw

Volgens een kritisch-historische studie uit 1972 over het ontstaan van het *Manneken-Pis* zou de *Merch borre* in 1392 opgebouwd zijn uit een achtkantige stenen waterbak

met daarin een stenen pijler. Volgens L. Bavay en A. Van den Bruele wekt het zogenaamde 'siertorentje' de indruk van een kleine kerktoeren.¹⁰ R. Van Damme meent dat de vormgeving van de fonteinzuil verwant zou zijn met het bakstenen torentje van de nabij gelegen Sint-Joriskapel, die in oorsprong dateert uit 1485.¹¹ Het torentje is echter zeshoekig, met holle vensteropeningen die evenwel kunnen doorgaan als nissen en een kruisbloem op de spits. Hypothetisch kan men stellen dat de bouwmeester van de kapel zich geïnspireerd heeft op de vormgeving van de Marbol. Volgens de stadsrekening van 1392-1393 zitten aan de pijler twee spuiers vast. Hierin staat vermeld dat bij de leidingen "*die ten twee pipen van den merch borre dien*" gelegd werden en toen Jan Scouderinghe ze "*dede loepen*". In augustus 1417 betalen de magistraten 8 schellingen voor een metalen tap "*dewelke stect inde grote fonteyne*" onderaan de leiding "*vanden twee cleenen springhenden fonteynen*". Uit de stadsrekening van 1427-1428 weten we dat in de waterbak een ijzeren lepel hangt aan een ketting vastgemaakt "*daer de goede liede pelegims van buten Ende alle andere diet ghelieft mede pleghen te drinckene*". Deze lepel wordt al in 1416 vermeld, maar moet regelmatig vernieuwd worden zoals in 1419, 1425, 1430, 1434, 1447 en 1470. In 1431 wordt hij vervangen "*mids dat den ouden te broken was*". In de fontein is volgens de stadsrekening van 1397 een bekken aangebracht, waarin het water van de spuiers terecht komt en waaruit het langs een *goetkinen* in de waterbak loopt. De enige vermelding van een hofje naast de *merch borre*, dat

6. G. MERKAERT, *Geeraardsbergen. Geschiedenis der jaren 1863-1945*, Brussel, 1945, p. 18.

7. M. COCK, R. VAN DAMME e.a., *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen. Een kritisch-historische studie over zijn ontstaan*, Geraardsbergen, 1972.

8. D. SURDIACOURT *Evaluatie van de historische markt van Geraardsbergen aan de hand van een globaal beeld en 7 specifieke bouwwerken*, scriptie Sint-Lucasinstituut Gent, 1977-1978.

9. P. DE CUBBER, *De Marbol te Geraardsbergen*, 5de K.A.T. Sint-Lucasinstituut Gent, jaarwerk 1983-1984.

10. L. BAVAY, A. VAN DEN BRUELE, *Beelden in de straat...Zij vertellen hun verhaal. Kleine monumenten in Oost-Vlaanderen*, uitgegeven door Heemkunde Vlaanderen vzw, 2008, p. 113.

11. E-mail van R. Van Damme, 31 januari 2017.

Is de Marbol uniek?

Als we even het internet afspeuren op zoek naar gelijkaardige gotische fonteinen met een veelhoekige waterbassin, een pinakel met nissen, hogels¹² en een kruisbloem op de top, dan is de oogst bijzonder mager. Voor wat ons land betreft, wordt vaak een vergelijking gemaakt met “La fontaine du Grand Marché” (ook perronfontein genoemd) tegenover de Sint-Gertrudiskerk in Nijvel (Vlaams Brabant).

Het gaat om een laatgotische openbare fontein uit 1523, opgetrokken in arduin met een zeshoekige pinakel en dito waterbassin waarbij de kaaimuur verrijkt is met drielobbige boogjes. Op de spits van de pinakel is in 1922 een verguld koperen Sint-Michielsbeeld geplaatst.

De gotische fontein in de tuin van het Musée de l'Oise in de Franse stad Beauvais stemt qua uitzicht en ouderdom meer overeen met de Marbol. De vierkante pinakel in witsteen heeft een zeshoekige waterbassin en telt vier koperen spuiers. De spits is afgeplat.

In het Duitse stad Aschaffenburg staat tegenover de Romaanse Stiftsbasilika een gotische fontein met zeshoekige kaaimuur en dito hoge pinakel, dat 6 grote en 6 kleine nissen telt. Ze heeft 4 koperen spuiers en is opgebouwd uit de lokale rode natuursteen.

In het Vondelpark te Amsterdam bevindt zich een neogotische drinkfontein, dat in 1873 naar ontwerp van P.J.H. Cuypers is opgericht. De zeshoekige arduinen pinakel in arduin telt 4 koperen waterspuwers en 4 kleine drinkbassins. Opvallend is dat de bouwgeschiedenis van dit jong exemplaar gelijkenis vertoont met deze van de Marbol. Zo moet de spits vervangen worden en raakt de fontein in verval. In 1947 wordt ze gesloopt, maar in 2009 wordt naar oude plannen een replica opgericht. In 2015 krijgt de fontein een nieuwe spits nadat die gestolen werd. De Italiaanse stad Viterbo bezit nog

◀ Nijvel

Beauvais (F) ▼

Aschaffenhauus (D) ▲

Amsterdam (NL) ►

talrijke openbare middeleeuwse fonteinen met beeldhouwde pinakel en ronde waterbassins.

De Marbol als gotische marktbron met achtkantige kaaimuur tegenover het stadhuis is dus eerder een zeldzame bezienswaardigheid. Opvallend is dat in de nissen van voornoemde fonteinen eveneens beelden ontbreken.

12. Een *hogel* is een beeldhouwd gotisch ornament in de vorm van een bloem, knop, omgekruld blad of kruisbloem, ter versiering van pinakels of daklijsten van een gebouw in gotische of neogotische stijl.

afgesloten is met een deur en slot dateert uit 1419.

De leidingen en de waterbak in het fonteinstel zijn bijzonder kwetsbaar, zodat regelmatig herstellingen aan deze onderdelen noodzakelijk zijn. In 1398 moet de fontein gepekt en geharst worden: *"12 tonne steenpec te Brusele ghecocht, coste hier ghelevert an den Merchborre"*. Als bij wonder wordt de Merch borre tijdens de vernieling van de stad in 1381 en in 1452 quasi ongemoeid gelaten. Volgens de stadsrekening van 1392-1393 wordt alleen de fontein leeggesciept en nieuwe loden leidingen gelegd om het bronwater aan te voeren. Een halve eeuw later worden de leidingen uitgegraven en geroofd, zodat de fontein droog staat, maar waterbak en spuiers blijven ongeschonden. Jan De Mulder en zijn helpers zorgen volgens de stadsrekening van 1454-1455 voor de jaarlijkse schoonmaak van de fontein, terwijl Antoon De Ruper met zijn helper daarbij de waterbak met mortel dicht. In april 1420 is men er niet gerust in dat de fontein gaaf zal blijven na de herstellingswerken: *"Jan De Troeyere en Nijs De Cupere waecten snachts omme de fonteyne te bewaerne mids dat se ijdele ende scoene ghemaect was te dien hende dat niemant ande conduiten arghelist of quaet doen soude"*. Het jaar daarop werkt Jan Vander Maerke aan de fontein *"comme pilen te settene (...) te dien hende dat menre met ghenen waghene bi varen soude"*. Nog in 1434 wordt de fontein tot vier maal toe hersteld.

De Merch borre vraagt dus regelmatig onderhoud en herstellingen, waardoor telkens de stadsfinanciën dienen aangesproken te worden.

De waterleidingen op de figuratieve kaart van 1783

De Oudenberghelling is doorspekt met talrijke grondwaterlagen, die de bovenstad overvloedig van drinkwater voorzien en die reeds in

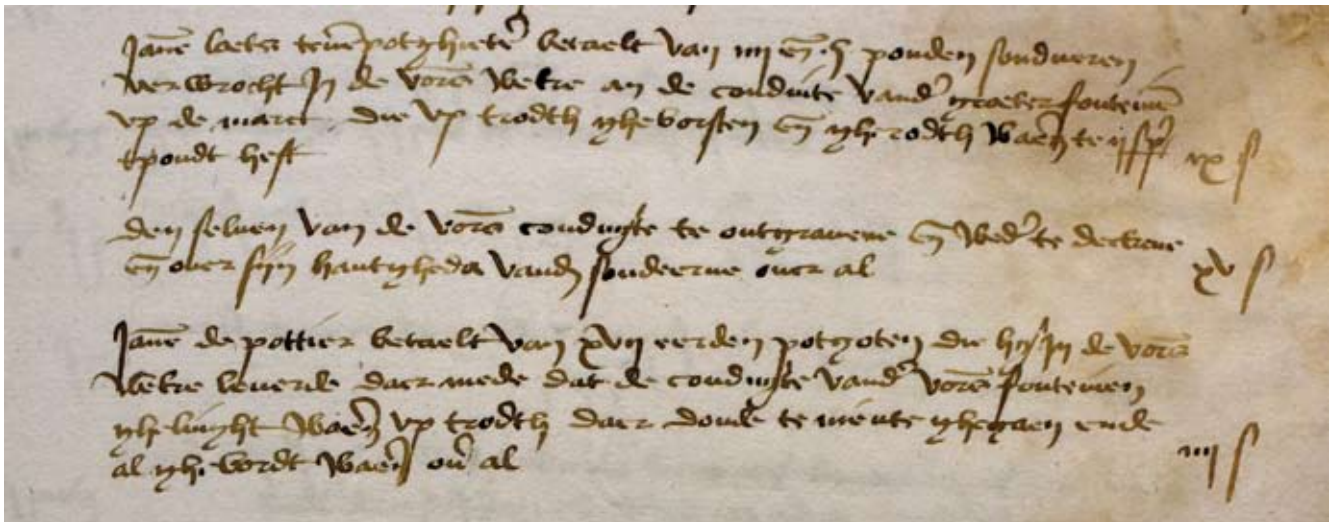
Detailopname met stadhuis en Marbol van de figuratieve kaart van de waterleidingen op het plan van de bovenstad van Geraardsbergen (1783)

de middeleeuwen in een waterleidingsnet met fontein en steenputten zijn gekanaliseerd. In de stadsrekening van 1783 vinden we een *"Notitie van de daghen gewerct door tiste Vanden Haute en sijnen sone tot het meten van de onderaardsche goten ende waterconduyten der stadsfonteynen ende steenputten als het slepen der kettingen om daer of te formeren een kaerte ofte plan (...) "*¹³. Het is landmeter Petrus Capeau die in dat jaar een figuratieve kaart tekent van alle waterleidingen op het plan van de bovenstad van Geraardsbergen. Deze kaart, die gelukkig bewaard is gebleven, geeft ons een goed beeld van de toevoer van het bronwater naar de diverse fontein op de Markt. Van de drie hoofdleidingen zijn het de leidingen N-41 en 1 die de Marbol van water voorzien. Het water van leiding N-41 ontspringt bij de steenputte N en de ontvanger 41 buiten de veste, terwijl leiding I begint in de ontvanger I op het Rot gelegen. Beide leidingen bevoorra-

den vermoedelijk elk twee spuiers van de Marbol. Vanuit de Marbol loopt er een leiding naar de fontein met het Manneken-Pis. Dit laat-18de eeuwse waterleidingstracé stemt zonder enige twijfel grotendeels overeen met haar ligging in de middeleeuwen.

Medio jaren 1950, stelt V. Van Bosuyt dat het tracé van het bronwater *"door de eigendom loopt van de heer Hyp. Flamant, onder de Vesten doorgaat, en onder de toneelzaal van het Volkshuis doorloopt naar de Markt, waar ze 2 spuiers van de Marbol bedient, een tweede bron loopt langs 't Rot, en bevoorraadt een eerste steenput tussen de twee grote banen van de Guilleminlaan en een tweede lager in het stadspark. Ze leidt dan haar water langs het Boerenhol en voedt een fontein in de hof van de eigendom D'Haenens om op de Markt uit te komen., juist aan 't begin van de Buijemontstraat, vanwaar een zuiver- en waterinstelling de regeling leidt naar*

13. R. BOONE, *Overheidszorg voor Drinkwater in Vlaanderen*, Gent, 1959, p. 153; meer info over de kaart: M. VAN LIEFFERINGE, *Een Stadsplan der waterleidingen uit 1783. Ontwerper en eigenaar van de kaart onthuld*, in *Gerardimontium*, nr. 230, 2010 p. 16-18.

Fragment uit de stadsrekening van 1475, waarbij sprake is van de “groeter fonteynen vp de marct”:

Janne laeter teinenpotghietere betaelt van iiij ende half ponden soudueren verwrocht in de vorseide weke an de conduite vander groeter fonteynen vp de marct, die vp trodth gheborsten ende gherodth waeren te ij scellingen paris is tpondt heft ix scellingen

den seluen van de vorseide conduyte te ontgrauene ende weder te deckene ende ouer sijn hantgheda vanden soudeerne ouer al xv scellingen

Janne de pottier betaelt van xvij eerden potgoten die hy in de vorseide weke leuerde daer mede dat de conduyte vander vorseide fonteynen gheluight waeren vp trodth daer doude te nieuwe ghegaen ende al ghevordt waeren ouer al iiij scellingen

(met dank aan Christ Van Cauwenberge, Freddy De Chou en Marcel Cock)

de overblijvende twee spuiers van de Marbol en naar het Manneken-Pis.”¹⁴

Het ondergronds waterleidingsnet vraagt veel onderhoud. Volgens de stadsrekening van 1392-1393 wordt er aan meester heinric den loetghietere van bruecele 109 ponden 12 schellingen betaald voor 1.644 pond loedinen pipen. Het gaat om herstelingswerken die van maart tot juni 1392 worden uitgevoerd aan de leidingen van de Marbol. Hiervoor worden er grachten gegraven om er de nieuwe leidingen in te leggen. Meester Geert Den Taeie koopt van Jan Gheilinge 17 elzen “omme goten te makene daer de loedene conduite van den merchborre te ligghen”. Eenmaal de houten goten gelegd, zorgt meester Hendrik Van Den Alboeme, “den loet ghietere van bruezele”, er voor dat de loden leidingen in de “elsenen goeten ligghen”. Nadien worden de grachten dichtgegooid en de straatstenen heraangelegd. Maar meester Hendrik raakt het na-

dien niet eens met de magistraten over het doen “loepen van den pipen van den merct borre”, zodat Jan Scouderinghe “bi bevelene van scepenen” de fontein moet doen lopen, “daer de meester van bruesele niet toe doen ne wilde” omdat hij de werken niet integraal heeft mogen uitvoeren. In oktober 1398 wordt opnieuw “ghewrocht an grachte daer de elsene goten met de lodenen conduiten in ligghen die ter merchtborre dienen”. Ook de volgende decennia vermelden de oude stadsrekeningen regelmatig uitgaven, niet alleen voor hersteltingen maar ook voor de uitbreiding van het waterleidingsnet.¹⁵

De Marbol trotseert de eeuwen

In 1452 steken de Heynuwiers van Jan de Croy het stadhuis en de toren van de kapel, later de Sint-Bartholomeuskerk, in brand en vernielen een groot aantal woningen. Ook de waterbak wordt vernield en het leeuwte dat als spuiër dient

voor de fontein voor Den Ghulden Cop wordt gestolen, terwijl het cleen fonteynken vor scepenen huus schade oploopt, maar de Marbol blijft gespaard.¹⁶

Zowel het waterbekken, de leidingen van de Marbol als die van de andere fonteynen raken door vuil verstopt en eisen ook in de 15de eeuw een regelmatig onderhoud, zoals in 1475: “Betaelt van den groote fonteyne up de marct aluit te sceppene, te suuerne ende schone te maeken alsoet tbehoorde”, of in 1483: “Betaelt Vrancken Paepejans vandat hij den back vander Groote fonteyne anderwart uutenschiepe ende putte omme de conduyte vander cleender fonteyne ontstoppen ende derselver te doen loopene”. Soms zijn de loden leidingen zodanig beschadigd, dat de magistraat een vakman van ver buiten de stad laat komen: “Betaelt Jan Massart, lootgieter van Halle, vandat hij gewrocht heeft ten diverse plecken daer de conduyten van de fonteyne uittegebro-

14. V. VAN BOSSUYT, *Manneken-Pis. Historiek en legenden*, Brussel, 1957, p. 25.

15. M. COCK, R. VAN DAMME e.a., *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen...*, p. 15-26.

16. V. FRIS, *Twee episoden uit de Geschiedenis van Geeraardsbergen in de 15de eeuw*, in *Handelingen der Maatschappij van Geschiedkunde te Gent*, jg. XII, 1912, p. 48; M. VAN TRIMPONT, *De wereldburger van Geraardsbergen. Uit de merkwaardige geschiedenis van 550 jaar Manneken-Pis, Geraardsbergen, 1990*, p. 29; M. COCK, R. VAN DAMME e.a., *Het Manneken-Pis te Geraardsbergen...*, p. 17-18.

ken ende gebarsten waren ende deselve conduyte gesaudeert heeft ende nieuwe goten aen de groote fonteyne gemaect heeft (...).¹⁷

De Marbol ontsnapt opnieuw aan de verwoesting van de stad in april 1492 en ook tijdens de volgende eeuw vermelden de stadsrekeningen regelmatig werken aan de stadsfonteinen. Zo wordt meester Pieter Inghels in september 1540 “betaelt van diverse wercken by hem ghedaen te wetene an 't Manneken pis, de merctborre, 't vanghenesse”¹⁸. Tijdens de godsdienstoorlogen in 1580-1584 wordt Geraardsbergen met de grond gelijk gemaakt: niet alleen huizen, kloosters, kerken en het stadhuis zijn herleid tot puin, maar ook bruggen, wegen tot de stadswallen zijn vernield. Ondanks een gebrek aan financiële middelen, worden de volgende jaren herstel- en onderhoudswerken uitgevoerd en wordt hierbij de *Fonteyne* niet vergeten. Hierop volgt een periode van relatieve rust. In de jaren 1622-1623 worden diverse onderhoudswerken uitgevoerd aan de marktbron, het Manneken-Pis en andere fonteinen, het dak van het Landhuis en aan de Pijntoren. Tijdens de tweede helft van de 17de eeuw valt de stad ten prooi aan de vernielzucht van Franse troepen. In 1658 is $\frac{3}{4}$ van de stad onbewoond en verlaten, bruggen afgebroken, huizen verwoest of uitgebrand, maar de Marbol blijft ongeschonden.¹⁹ In 1713 wordt Jan van Pevinage betaald voor “*arbeyt in ruymen van de drye fonteynen op de Markt*”.

Inwoners die niet beschikken over een eigen waterput, komen zich aan de fontein van drinkwater voorzien. Voor de lokale brouwers

Tot in de 20ste eeuw wordt mest gebruikt als voorzorgsmaatregel tegen vorst (KIKIRPA)

is het een belangrijk ingrediënt voor hun bieren. Florus de Brauwer († 1747) is in het begin van de 18de eeuw eigenaar van een brouwerij nabij de Buizemontpoort. Om zijn brouwsels te bereiden maakt hij gebruik van het bronwater van de Marbol. Ook zijn tijdgenoot Gilles Roman († 1727), brouwer in de Begijnenstraat, gebruikt dit fonteinwater. Hiervoor moet hij jaarlijks 30 stuivers betalen.²⁰

Tijdens de jaren 1780 wordt in de

stadsrekeningen regelmatig melding gemaakt van “het aanvoeren van mes aen den marmol ende mannekenpis ende wegvoeren derselve”. Volgens ir. R. Boone zou het aanwenden van mest een voorzorgsmaatregel zijn tegen vorst, gezien de vergisting van mest een intrinsieke warmte oplevert.²¹ Zeker tot de jaren 1920 wordt deze methode toegepast, zo is op minstens twee postkaarten een mesthoop te zien rond de kaaimuur van de fontein.

17. R. BOONE, *Overheidszorg voor Drinkwater...*, p. 148-153.

18. V. FRIS, *Uittreksels uit de stadsrekeningen van Geraardsbergen van 1475 tot 1658*, in *Bulletijn der Maatschappij van Geschied- en Oudheidkunde te Gent*, jg. 20, Gent, 1912, p. 14, 37.

19. J. DE RO, i.s.m. D. SURDIACOURT, M. VAN TRIMPONT, J. COPPENS, L. BEECKMANS, N. DE BROUWER, N. VAN LIEFFERINGE, G. WELLEMAN, *De Muur rond Geraardsbergen. Van gesloten naar open stad*, Geraardsbergen, 2009, p. 83.

20. J. DE RO, *De dorst van Geraard. De dranknijverheid in Geraardsbergen en deelgemeenten in historisch perspectief*, Geraardsbergen, 2005, p. 99, 176; H. VAN ISTERDAEL, *Uitzicht van Geraardsbergen en Zottegem in 1659*, in *Het Land van Aalst*, jg. 33, 1981, nrs. 1-2, p. 75-79.

21. R. BOONE, *Overheidszorg voor Drinkwater...*, p. 152-153.

Detailopname van de rekening van Auguste Varlez aan het stadsbestuur voor werken aan de Marbol (1852)

In de loop van de 19de eeuw blijven de onderhoudswerken aan de “waterputten, stadspompen en fonteynen” een belangrijke uitgave in de jaarlijkse stadsrekeningen. Aan de Marbol moeten opnieuw regelmatig door lokale “pompmaekers” herstellingen uitgevoerd worden, maar zelden worden deze werken in de stadsrekeningen nauwkeurig omschreven.

Op 9 februari 1807 heeft Pieter Coppens 1-15 fr. “verdient aen eene buijze aen den maerebol met het ijzer”²². Auguste Varlez vraagt op 2 september 1852 aan het stadsbestuur 4,50 fr., omdat hij “Geereparert de buijse van den Marrebol voor sodure en aerbijd” en 7,31 fr. voor “Marrebol geleverden stuk nieuw lood K^s 9^{10/5} aen 77 centimen voor sodure en aerbijd en koolen”.²³

Het ‘Spuwerken’

In 1835 verhuist de fontein van het Manneken-Pis, die eeuwenlang bovenaan de Brugstraat stond, naar een nis in de gevel van het barokke stadhuis. Volgens V. Van Bossuyt zouden de bewoners van het Brandstraatje en naaste omgeving hiertegen hevig hebben geprotesteerd. Om enigszins tegemoet te komen aan de eis van de inwoners, laten de bewindslieden in datzelfde jaar een fontein plaatsen

tegen de gevel van het hoekhuis bovenaan de Brugstraat. Deze fontein met waterspuwende leeuwenkop, ook bekend als *Het Spuwerken*, ontvangt zijn water rechtstreeks van de Marbol.²⁴

Caron-Robyn

In 1838 start Petrus Josephus Caron-Robyn in de Vredestraat, recht tegenover het stadhuis met een katoenspinnerij. De volgende jaren breidt hij zijn bedrijf uit met een blauwververij en een weverijafdeling en in 1842 installeert hij er een stoommachine. Voor zijn bedrijfsactiviteiten heeft hij nood aan zuiver water en hiervoor maakt hij gebruik van de nabij gelegen fonteynen, het Manneken-Pis en de Marbol. Op welke wijze hij het water aanvoert, is niet bekend.²⁵

Een nieuwe fontein?

In het stadsarchief is een merkwaardige bouwtekening gevonden van een monumentale fontein naar ontwerp van een zekere C. Drossaert fils, architecte.²⁶ Volgens een laat-19de eeuwse inventaris zou dit werk dateren uit 1857.²⁷ De fonteinzuil in natuursteen is opgebouwd uit een grote en een kleine ronde schaal die het opstuwend water opvangen. Het

water dat langs de randen afdruipt komt terecht in een grotere ronde waterbassin, waarbij de kaaimuur twee treden boven de begane grond uitkomt. Onder de grootste schaal zijn vier waterspuwers in de vorm van een viskop. Tussen beide schalen tronen twee vrouwenfiguren waartussen een wapenschild prijkt met de ondertekst “SPQQRG”²⁸. De letter “G” zou kunnen verwijzen naar het Latijnse *Gerardimontium*. De schets op het wapenschild is vrij onduidelijk, maar met enige verbeelding zien we er het wapenschild van Geraardsbergen in: een rechtopstaand kruis bovenop drie treden. De grote schaal heeft een diameter van 2,45 m en staat op een hoogte van 1,20 m, terwijl de kleine schaal met een diameter van anderhalve meter op een hoogte staat van 2,30 m. Opvallend is dat de trappen rond de waterbassin in een veelhoek zijn uitgetekend. Hiermee rijst het vermoeden dat er mogelijks is gedacht om de Marbol, die stilaan in verval raakt, te vervangen door een nieuwe fontein. Deze veronderstelling blijft hypothetisch, omdat hierover niets is teruggevonden in de archieven. Het ontwerp is nooit uitgevoerd.

Een moedige daad

Op 6 juni 1858 speelt zich om 20.30 uur ‘s avonds “eene daed van moed en zelfsoffering” af aan de Marbol. Volgens *Den Denderbode* van 13 juni is het volgende gebeurd:

“Eenen knaap van 8 a 9 jaren was op den bak der fontein, welke op onze merkt staat, en Marbol genoemd word, geklommen om te drinken aen een der stralen, eensklaps het evenwigt verliezende plofte hy in het water; spoedig kwam Fr. Baisier toegelopen, sprong

22. RAG, HGA Ger, nr. 547.

23. RAG, HGA Ger, nr. 555.

24. V. VAN BOSSUYT, *De drie fonteynen op de Markt te Geraardsbergen*, in *Oost-Vlaanderen*, jg. 9, maart-april 1960, p. 29.

25. J. DE RO, *Parels bij een prille industrialisatie. Geraardsbergen op porseleinkaarten, deel 3: textiel*, in *Gerardimontium*, nr. 246, 2012, p. 23.

26. Gaat het hier om de zoon van François Drossaert, in die tijd stadsbouwmeester van Tienen?

27. RAG, HGA Ger, *Openbare Werken*, doos I, nr. 19.

28. Komt van “SPQR” en is de afkorting van het Latijnse *Senatus Populusque Romanus*, wat betekent “De Senaat van het Volk van Rome”, de zinsnede die fungeerde als de officiële naam van het Romeinse Rijk. In latere eeuwen verschijnt dit motto op openbare gebouwen van diverse Europese steden, doch met een eigen invulling. Zo sieren de letters “SPQG” subtiel het stadhuis, de Aula Academica en de Sint-Baafskathedraal te Gent. De letter ‘G’ geldt hier als afkorting voor *Gandavensis*.

Ontwerp van een fontein door 'C. Drossaert fils, architecte' (1857)

geheel gekleed in den put met gevaer van zyn leven en gelukte er in den knaep die aen 't verdrinken was boven te houden. Intusschen was Adr. de Moyer in den put gesprongen en juist by tyds, want Baisier kon den drenkeling niet meer boven houden en was zelfs in gevaer om te komen toen de Moyer hem vastgreep en met behulp van andere omstaanders hun beyde uyt den put haelde.

Deze daed mag zoo veel te meer eene moedige daed genoemd worden, daer den put die meer dan twintig voeten diep is, nauwelijks 8 voeten water bevatte. Wy hopen dat het gouvernement zulks niet onbeloond zal laten, vermits deze twee moedige burgers aen hunne eerste zelfsoffering niet zyn, welke zoo als deze daed wel eene belooning verdienden".²⁹ Een gelijkaardig voorval doet zich voor op 10 oktober 1906 omstreeks 16.00 uur wanneer het vijfjarig zoonkje van een zekere Goossens in het fonteinwater valt. Een voorbijganger slaagt erin het kind te redden.³⁰

De lange weg naar restauratie en bescherming

Een eerste aanzet

Hoewel de fonteinzuil de opeenvolgende oorlogen en de vernielzucht heeft overleefd, is het vooral het weer dat zijn tol zal eisen. In de 19de eeuw is de Balegemse zandsteen, waaruit de fontein is opgebouwd, zodanig verweerd dat restauratie zich opdringt. De bewindslieden zijn zich bewust van de bouwvallige staat van de Marbol en roepen de hulp in van de Koninklijke Commissie voor Monumenten. Op haar zitting van 14 februari 1862 beslist het college van burgemeester en schepenen om een ontwerp-tekening van de fontein op te sturen naar de commissie. Tegelijk vraagt zij om een mogelijke restauratie grondig te bestuderen en hierbij een subsidie bij de regering aan te vragen. Volgens het commissieverslag blijkt de Mar-

bol van uitzonderlijk belang, gezien er in België slechts twee gelijkaardige fonteinen zijn, in Nijvel en in Hoei³¹:

*"D'après le désir de l'administration communale, des commissaires-inspecteurs se sont rendus à Grammont afin d'examiner la fontaine dite: De Marbol. Ce Petit monument offre d'autant plus d'intérêt que la Belgique ne possède que deux autres fontaines du moyen âge qui aient une certaine importance, celle de Huy et celle de Nivelles. La Commission soumettre, dans quelques mois, au Gouvernement un rapport et des dessins au sujet des travaux assez coûteux dont elle considère l'exécution comme indispensable. Bien que la fontaine soit très endommagée, un tel retard ne peut avoir aucune conséquence fâcheuse".*³²

Leek een restauratie quasi onmogelijk of liep de kostprijs té hoog op? Alle goede intenties ten spijt, blijft de hele opzet echter dode letter.³³

In juli 1879 wordt door Théodore Van Den Bossche, marmerbewerker uit de Adamstraat, marmeren plinten geleverd en geplaatst aan de Marbol tegen de som van 345 fr.. Kort daarna, tussen 3 augustus en 28 september, worden door René Van Damme, aannemer te Geraardsbergen, samen met zes arbeiders voor 187 fr. "reparatie aan de Fonteyne op de Markt" uitgevoerd. Het betreft in hoofdzaak metselwerk aan de Marbol gedurende 25 werkdagen en waarbij 39 bakken mortelspecie verbruikt worden.³⁴ Vermoedelijk gaat het hier om het waterdicht maken van de binnenwand van de gebarsten kaaimuur.

Een eerste poging tot restauratie

Tijdens de belle époque krijgen historische gebouwen en monumenten in de stad meer aandacht. De Markt maakt een hele metamorfose door. De barokke Sint-Bartholomeuskerk krijgt een neogotische *facelift* net als

29. *Den Denderbode*, 13 juni 1858, p. 2, k. 2.

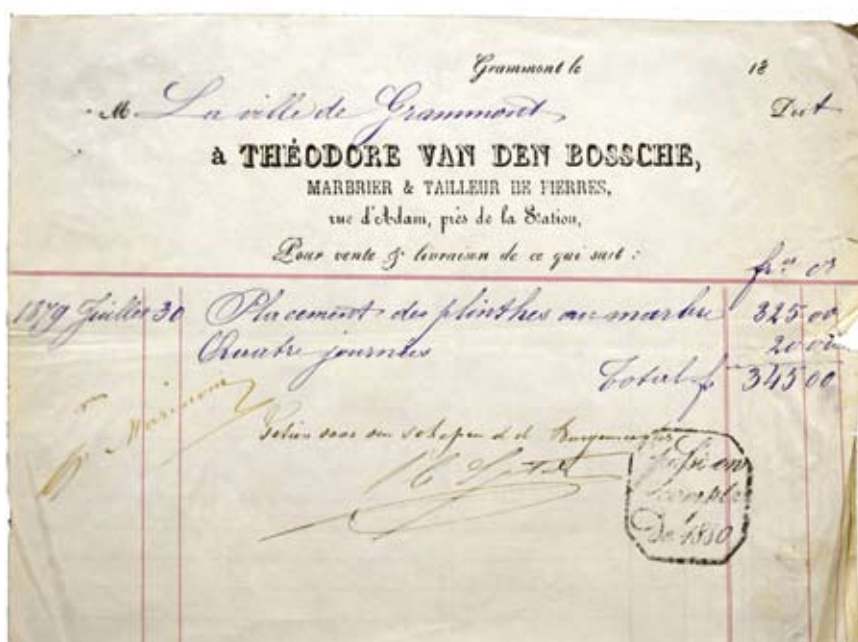
30. *De Volksstem*, 13 oktober 1906, p. 2, k. 2.

31. Op de Grote Markt van Hoei bevindt zich *Li Bassinia*, een openbare fontein uit de 15de eeuw, aangepast in de 18de eeuw, met een ronde waterbassin uit arduinstein en een bronzen pijler versierd met dito heiligenbeeldjes. Beschermd monument sedert 1933.

32. *Bulletin des Commissions Royales d'Art et d'Archéologie*, jg. 1, Brussel, 1862, p. 343-344.

33. SAGer (Stadsarchief Geraardsbergen), *Notulen van de gemeenteraad van Geraardsbergen 1862-1866*, zitting van 14 februari 1862.

34. RAG, HGA Ger, nr. 478; GHA (Geraardsbergs Heemkundig Archief), map 'gebouwen', niet genummerd.

Rekening van marmerbewerker Th. Van Den Bossche voor de plaatsing van marmere drempels voor de Marbol (30 juli 1879)

het stadhuis. Centraal op het marktplein wordt een kiosk geplaatst die wordt opgevrolijkt door de fontein van het Manneken-Pis. Op 30 augustus 1902 onderschrijft het college van burgemeester en schepenen in een brief aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten de dringende noodzaak tot restauratie van *"l'ancienne fontaine qui se trouve sur la Grand'Place de Grammont"*³⁵. Een antwoord komt er op 25 september waarbij de Commissie pas voorstellen aan de overheid kan overmaken in verband met de voorgestelde werken, indien het stadsbestuur een goede bouwmeester aanstelt die het hele restauratieproject kan leiden. Eenmaal dat er een kostenraming is, kan zij een subsidie aanvragen. De bewindslieden zien meteen in de Leuvense architect Pierre Langerock³⁶ dé geschikte persoon om de gotische fontein in haar oude glorie

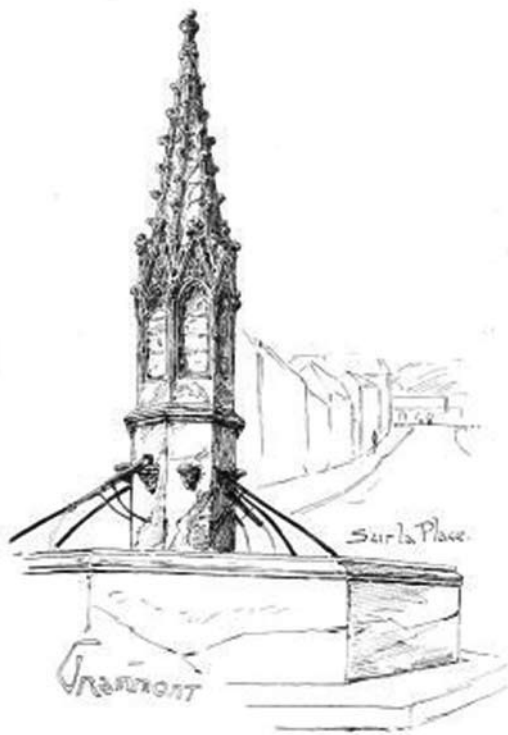
te herstellen. Langerock is voor hen geen onbekende want het is hij die in 1891-1896 het hele project geleid heeft om het barokke stadhuis een neogotisch uitzicht te geven. Hij wil de restauratie op zich nemen maar stelt vooraf een aantal voorwaarden. In een schrijven van 12 maart 1903 vraagt hij:

- 1° de bouw van een kleine steiger om dicht bij het monument te komen;
- 2° het voorzichtig ontdoen van de pleisterlaag, het schoonmaken en het ontdelen van de kleur die de fontein bedekt onder toezicht van de stedelijke werkleider;
- 3° indien mogelijk, een of meer stenen dekplaten van de waterbassin wegnemen;
- 4* een of meerdere grote foto's nemen van de fontein voor en na de voornoemde werken.

Langerock wil pas naar Geraardsbergen komen als deze werken zijn uitgevoerd zodat een restauratiedossier kan worden samengesteld. Hij stelt vast dat er in het land maar weinig gelijkaardige fonteinën bestaan, zodat hij bij de herstellingen zich enkel kan baseren op wat er nog aanwezig is. Daarom meent hij dat het nuttig is eerst onderzoek te verrichten in het stadsarchief, navraag te doen bij de lokale verzamelaars evenals het opsporen van oude zichten van de Markt waarop de fontein staat. Langerock krijgt vier dagen later al antwoord van de stad, die de gevraagde werken vooraf zal uitvoeren om hem daarna naar Geraardsbergen uit te nodigen. Vijf maand later, op 13 augustus, stuurt Langerock een brief naar de bewindslieden dat hij van hen sedertdien niets meer gehoord heeft. Nochtans staat hij klaar voor *"ce petit travail fort intéressant"*. Als de gevraagde werken zijn uitgevoerd dan wil hij gerust de volgende maandag een van zijn tekenaars sturen om de nodige opmetingen te doen. Een derde en laatste brief van Langerock dateert van 28 november. Hij is volop bezig met de plannen voor de restauratie en vraagt het bestuur geduld te hebben. Het gaat volgens hem om een reconstructie van een oude monumentale fontein, waarvan hij op dat ogenblik geen enkel document bezit dat hij als leidraad kan gebruiken. Op basis van de opmetingen die zorgzaam op schaal zijn aangebracht samen met de geraadpleegde reproducties van andere fonteinën, concludeert hij dat het loopniveau van de Markt gevoelig werd verhoogd en

35. Nergens in dit dossier wordt de fontein met naam aangeduid, hoewel het wel degelijk over de Marbol gaat.

36. Pierre Langerock (Gent 1859 – Leuven 1923), opgeleid in het atelier van zijn vader, architect Isidoor Alexander Langerock (1828-1907) en behaalt in 1881 het diploma architectuur aan de Sint-Lucasschool van zijn geboortestad Gent. Nadien loopt hij stage in het atelier van Joris Helleputte in Leuven, een ervaring die borg staat voor een succesvolle latere carrière. In 1889 richt Langerock zijn eigen bureau op. Hij realiseert minstens 127 ontwerpen in heel België. Met zijn oeuvre bewijst hij dat de neogotiek een 'nationale stijl' is die op alle architecturale programma's kan worden toegepast. Belangrijke realisaties van zijn hand zijn het postgebouw van Kortrijk en het station van Binche in 1905, de kastelen van Retie in 1906 en Westerlo in 1910, de Abdij Keizersberg in Leuven in 1897 en de Sint-Hubertuskerk in Bosvoorde in 1909. Daarnaast restaureert hij vele gotische monumenten, o.m. het stadhuis van Geraardsbergen in 1891-1896, het stadhuis en de Sint-Walburgiskerk in Oudenaarde in 1890-1922, de basiliek van Walcourt in 1888-1926, de collegiale kerken van Binche in 1896-1923 en van Aarschot in 1899-1923. Hij is ook de ontwerper van een nooit uitgevoerd neogotische ontwerp voor de basiliek van Koekelberg.

De Gentse kunstenaar-lithograaf Armand Heins maakt een tekening van de Marbol (ongedateerd)

dat de pinakel hoger uitstak boven het waterbekken. De kaaimuur moet volgens hem lager geweest zijn, terwijl hij vragen heeft bij de authenticiteit van de spuiers en de koperen leidingen. Toch zal hij eerst een ontwerp voor advies voorleggen aan de Koninklijke Commissie voor Monumenten alvorens in het project te stappen. Tenslotte vraagt hij nog uitdrukkelijk dat Louis Bert de l'Arbre³⁷ "l'archéologue" wordt gevraagd of hij uit zijn uitgebreide verzameling geen nuttige gegevens over deze fontein kan opdiepen.³⁸ Langerock getuigt hier van een grote onzekerheid over de aanpak van de gevraagde restauratie. We vermoeden dan ook dat zijn ontwerp door de Commissie negatief is onthaald, zodat de zo

dringende restauratie op de lange baan wordt geschoven... In 1911 zal hij opnieuw gevraagd worden voor een ontwerp van werken aan het vredegericht, die ook niet zullen uitgevoerd worden³⁹.

Een eerste beschrijving

De oudst bekende zichtkaart van Geraardsbergen dateert uit 1898 en is in een eerste reeks van twaalf uitgegeven door drukker Gustave Broeckaert. Pas in 1905, twee jaar na de eerste restauratiepoging door Langerock, verschijnt de Marbol voor het eerst op vier verschillende postkaarten. Tussen 1905 en 1912 is de gotische fontein minstens tien keer het onderwerp van een zichtkaart. Wellicht heeft de verspreiding van deze postkaarten er voor gezorgd dat de Marbol nu ruimer bekend raakt. Tijdens zijn bezoek aan Geraardsbergen, maakt de Gentse kunstenaar-lithograaf Armand Heins een pentekening van de fontein.

De fontein ontsnapt ook niet aan de aandacht van het Provinciaal Comité van Oost-Vlaanderen. De Marbol wordt in de Oudheidkundige Inventaris uit 1911 voor het eerst nader beschreven:

"De Marebol heeft een modern achthoekig bekken in arduin; ieder kant ervan heeft 1,90 m. lengte. Te midden van het bekken rijst eene achthoekige zuil op, uit Baelegemschen steen. Zij heeft eene hoogte van 5 m. Op het vlakke onderdeel der zuil bemerkt men, aan iedere zijde, kleine culs de lampe of draagsteentjes van onder versierd met karikatuuraardige beeldjes en fantastische diertjes. Op deze draagsteentjes moesten de waterspuwers rusten; die bestaan nu uit vier ijzeren buizen. Daarboven bevinden zich, aan iedere zijde, nissen, die vroeger waarschijnlijk

beeldjes hebben bevat. Deze zijn met getrilobeerde en rijk versierde gabeltjes bekroond. Op de ribben der achthoekige spits of pinakel der zuil komen - evenals op de gabeltjes - fijn gebeeldhouwde bladerhaakjes voor. Deze spits eindigde naar alle waarschijnlijkheid, met een fleuron of bloemensieraad. De zuil dagteekent van de XV^{de} E."

Volgens deze beschrijving had de fonteinzuil vroeger geen twee maar acht spuiers, die rusten op de draagsteentjes. Naar alle waarschijnlijkheid zijn de ijzeren staven aangebracht om de fonteinzuil, die naar voor neigt, te stabiliseren. We zien hen vermoedelijk al op een figuratieve kaart uit de 18de eeuw, waarover later. Verder wordt ook de fontein, bij gebrek aan historisch onderzoek, jonger gedateerd.

Maar ook de nationale pers brengt de Marbol onder de aandacht. Volgens de Brusselse krant *Le XXe Siècle* van 24 juli 1912 is de fontein al een jaar geklasseerd en ze kan zelfs wedijveren met de beroemste Duitse gotische fontein: *"Voici cette fontaine du Marbol qui vient d'être classée, il y a un an, comme monument historique. Elle le méritait bien. C'est sans doute la seule de cette époque que nous possédions dans notre pays. Elle est en style ogival primaire, en forme de pinacle, toute fleurie de sculptures et prodiguant l'eau, dans son grand bassin, par de larges tubes de métal. Enfin, tout l'aspect des plus célèbres fontaines gothiques d'Allemagne. Elle vaut, à elle seule, le voyage de Grammont."*

Wordt vervolgd.

Jacques DE RO
jacques.de.ro@scarlet.be

37. Louis Bert de l'Arbre (Ninove 1835- Geraardsbergen 1903), naast kanthandelaar, kunstschilder vooral bekend om zijn neogotische muurschilderingen in de Sint-Bartholomeuskerk, de priorijkapel Hunnegem, de recreatiezaal van het Sint-Catharina-college, de bisschopszaal van het Onze-Lieve-Vrouwhospitaal en zijn eigen woning, thans hotel *Geraard* in de Lessensestraat te Geraardsbergen.

38. SAGer, *Herstellingswerken aan de Marbol 1902-1903*, nr. 800.

39. RAG, HGA Ger, nr. 509.